

va yangi vazifalarni o‘z oldiga qo‘yishi, ya’ni davr talablarini his etishi hamda o‘z amaliy faoliyatida to‘g‘ri qo‘llay olishi tushuniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 30-sentyabrdagi VMQ-616-son “Kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. Elektron resurs: <https://lex.uz/docs/5664463>.
2. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat milliy nashriyoti, –T.: 2008. 8 tom. B-26.
3. Новая иллюстрированная энциклопедия. Кн. 5. Кл –Ма. –М.: Большая Российская энциклопедия, ООО “ТД Издательство Мир книги”, 2007. –512 с.
4. Muslimov N. (2015). Usmonboeva M. va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Sano-standart. Toshkent, 120.
5. Arziqulov R. Sog‘lom turmush tarzi asoslari (Valeologiya) “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent—2009.

O‘QUVCHILARNING INTELLEKTUAL SALOHİYATNI GLOBAL MUAMMOLARNI TAHLIL QILISH ORQALI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Kurbanov Ongarbay Xojanbergenovich

O‘qituvchi

Nukus Prezident maktabi

ongarbayqurbanov@gmail.com

Annotasiya: Maqolada o‘quvchilarning intellektual salohiyatini global muammolar tahlili orqali rivojlantirish masalasi pedagogik muammo sifatida ko‘rib chiqiladi. Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi asosida fizika ta’limida tanqidiy fikrlash, axborot tahlili va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi hamda xalqaro va milliy tajribalar tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: intellektual salohiyat, global muammolar tahlili, Cambridge Global Perspectives, tanqidiy fikrlash, fizika ta’limi, global kompetensiya.

Аннотация: В статье рассматривается проблема развития интеллектуального потенциала учащихся через анализ глобальных проблем как педагогическая задача. На основе концепции Cambridge Global Perspectives раскрываются теоретические и практические основы формирования критического мышления, анализа информации и гражданской позиции в обучении физике, а также анализируется международный и национальный опыт.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, анализ глобальных проблем, Cambridge Global Perspectives, критическое мышление, обучение физике, глобальная компетенция.

Abstract: The article addresses the issue of developing students' intellectual potential through the analysis of global problems as a pedagogical challenge. Based on the Cambridge Global Perspectives concept, it outlines the theoretical and practical foundations for fostering critical thinking, information analysis, and civic engagement in physics education, as well as examines international and national experiences.

Key words: intellectual potential, global problem analysis, Cambridge Global Perspectives, critical thinking, physics education, global competence.

Kirish. XXI asrda jahonda va respublikamiz ta'lim tizimiga oid global va texnologik jadal rivojlanishlarga mos ravishda ijodiy va tanqidiy fikrlash, axborotlarni tahlil qilish hamda ijtimoiy jihatdan muammolarni anglash qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchilarni tayyorlash muhim vazifalar sifatida ifodalanmoqda. Respublikamizda o'tkazilgan xalqaro baholash natijalaridan o'quvchilarning mantiqiy va tahliliy fikrlash qobiliyatlarining rivojlanishida kamchiliklar mavjudligini ko'rish mumkin, bu esa, aniq natijaga qaratilgan ishlarni bajarishning ustunligi hamda tanqidiy fikrlashni qo'llab-quvvatlovchi uslubiy tavsiyalar, didaktik vositalarning etarli emasligi bilan izohlanadi. Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi fanlar misolida, xususan fizika ta'limida iqlim o'zgarishi, energiya xavfsizligi, yadro texnologiyalari kabi global masalalarni ko'p qirrali tahlil qilish orqali o'quvchilarda intellektual salohiyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun, o'quvchilarning intellektual salohiyatini global muammolar tahlili asosida shakllantirish va rivojlantirish, Cambridge Global Perspectives konsepsiyasini respublikamizdagi ta'lim muhitiga moslashtirish hamda fanlararo integrasiyalash ishlarini amalga oshirish orqali kognitiv faoliyatga oid faollikni kuchaytirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Muammoning o'rganilishi. Mavjud manbalarning tahlillariga ko'ra, o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiyada juda ko'p qirrali tushuncha sifatida izohlanganligini ko'rish mumkin. Bunda intellektual salohiyat faqatgina bilimlar majmuasi emas, balki axborotni qabul qilish, tahlil qilish, qayta ishlash, umumlashtirish va ijodiy yondashgan holda yangi g'oyalarni yaratishdagi kognitiv, refleksiv va ijtimoiy qobiliyatlar uyg'unligini anglatadi. Jumladan, pedagogikada M.Kashapov [6] va boshqalar ta'limda fikrlashga oid qobiliyatidagi faollik darajasini oshirish, ijodiy va tanqidiy yondashuvlarni shakllantirish orqali intellektual salohiyatni yuqori saviyada rivojlantirishni asoslab berishgan. Psixologik nazariyalarda esa, J.Gilford, R.Kettell, G.Gardner, V.Kruteskiy [7] kabi olimlar intellektual salohiyatni har

tomonlama, keng qamrovli, ya’ni ijtimoiy, mantiqiy, fazoviy, verbal va mulohaza qilishga oid qobiliyatlarni qamrab oluvchi kompleks tizim sifatida tavsiflagan.

Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi UNESCO Global Citizenship Education, OECD Global Competence Framework va PISA baholash tizimlari bilan uyg‘un bo‘lgan holda, global anglash, tanqidiy fikrlash, axborot tahlili va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan fanlararo ta’lim modelini taklif etadi [1]. Bu konsepsiyaning nazariy jihatdan asoslari V.Vigotskiy, J.Brunerning konstruktivizm va faoliyatga asoslangan ta’lim nazariyalari, Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlari (tahlil, baholash, yaratish) hamda kompetensiyaviy yondashuv tamoyillariga tayanadi [1].

Asosiy qism. Jahonning rivojlangan davlatlarida turli xil fanlarni o‘zaro integrasiya qilish va fanlarga oid kompetensiyalarni zamonaviy talablar asosida shakllantirishda Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi tatbiq etilmoqda. Jumladan, fizikani o‘rganish jarayonida tanqidiy fikrlash, multimadal tahlil qilish usullarini qo‘llash orqali o‘quvchilarda keng qamrovli butunjahon o‘zgarishlarga mos ravishda global muammolarga ongli ravishda munosabat bildirish, fikrlash jarayonida ko‘p qirralilikni ta’minlashga oid mas’uliyat hissini rivojlantirishga munosib e’tibor qaratilmoqda. Bu boradagi ishlar bo‘yicha tajribalar AQSh, Kanada, Germaniya, Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi rivojlangan davlatlarda mavjud bo‘lib, ularda Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi fanlararo aloqalar va o‘qitishning zamonaviy metodlari bilan uyg‘unlashuvi samarali yo‘lga qo‘yilgan [2, 3, 4, 5].

Xususan, AQSh da Cambridge Global Perspectives dasturi STEM fanlari, xususan fizika bilan integrasiya qilingan holda “critical literacy” va “media evaluation” strategiyalari orqali amalga oshiriladi. Masalan, mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilar yadro energiyasining fizik asoslarini o‘rganish bilan birga, uning ekologik va ijtimoiy oqibatlarini tahlil qilishadi va bu jarayonda tanqidiy fikrlashni faollashtirishga qaratilgan usullar keng qo‘llaniladi. Kanada maktablarida Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi fizika va biologiya fani qonuniyatlarini ekologik tahlil qilish orqali o‘zaro integrasiya qilinadi. Bunda vizual tahlillar, simulyatsion vaziyatlar keng qo‘llanilib, o‘quvchilarda kompleks tahlil va ijtimoiy mulohaza ko‘nikmalari shakllantiriladi. Germaniyada Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi barqaror rivojlanish uchun ta’lim strategiyasi bilan integrasiya qilingan bo‘lib, fizika darslarida qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligi va CO₂ chiqindilar hisob-kitobi kabi mavzular ko‘rib chiqiladi. Finlyandiya Cambridge Global Perspectives dasturini hodisaga asoslangan o‘qitish modeli bilan o‘zaro integrasiya qilgan. Masalan, iqlim o‘zgarishiga oid bilim va ko‘nikmalar fizika va geografiya fanlari orqali birgalikda o‘rganiladi. Bunda o‘quvchilar global muammolarni va ta’sirlarni tahlil qiladi hamda ularga shaxsiy munosabatini, o‘z pozitsiyasini bildirib, reflektiv mulohazalarini yozma, vizual shakllarda ifoda etadi. Janubiy Koreyada Cambridge

Global Perspectives “Future-Oriented Education” islohotlarining bir qismi sifatida joriy etilgan. “Global Perspectives and Science Integration” kurslarida o‘quvchilar yadro xavfsizligi, energiya inqirozi va texnologiyaning ijtimoiy ta’sirlari kabi masalalarni tahlil qiladi. Mashg‘ulotlar jarayonida virtual muhokama, rolli o‘yinlar va interfaol sinov turlaridan keng qo‘llaniladi. Singapurda Cambridge Global Perspectives dasturi Cambridge Lower Secondary bosqichida “Science and Society” moduli bilan o‘zaro integrasiya qilingan. Bunda iqlim o‘zgarishi mavzusida o‘quvchilar fizik jarayonlar sifatida parnik effekti, energiya balansi hamda ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarni tahlil qilishadi. Mashg‘ulotlar mulohazalar tashkil etish, esse yozish, turli xil debatlar o‘tkazish orqali amalga oshiriladi.

Bu kabi rivojlangan davlatlarning ilg‘or tajribalarini ayrim jihatlarini respublikamiz sharoitida samarali qo‘llash mumkin. Xususan, fanlararo integrasiyalash maqsadida fizika mavzularini ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik masalalar bilan bog‘lash; Case-study va proekt asosida o‘qitish yuzasidan iqlim o‘zgarishi, energiya xavfsizligi va yadro texnologiyalariga oid holatlarni tahlil qilish; interaktiv vizual vositalar sifatida simulyasiya va laboratoriya tajribalarini o‘zaro integrasiya qilish; baholash indikatorlari sifatida tanqidiy fikrlash, ijtimoiy anglash va ijodiy yechim taklif qilish qobiliyatlarini mezon sifatida kiritish mumkin.

Mavjud ilmiy-nazariy manbalarning tahlillariga ko‘ra, Cambridge Global Perspectives konsepsiyasining didaktik jihatdan tarkibi, tuzilishi quyidagi uchta asosiy yo‘nalishlardan iborat:

a) Fanlararo o‘zaro integrasiya – tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar, til fanlari o‘rtasida mazmun va faoliyat jihatidan o‘zaro integrasiya;

b) Faoliyatga asoslangan o‘qitish – keys tahlil, tadqiqot loyihasi, debat, turli xil taqdimotlar kabi interfaol usullar;

s) Kompetensiyaviy natijalar – muloqot va hamkorlik, tanqidiy fikrlash, global anglash, ijodiy faoliyatga oid yondashuvlar.

Fizika ta’limiga o‘zaro teng huquqli integrasiya qilish modeli Cambridge Global Perspectives konsepsiyasining asosiy tamoyillarini fizika fanining dolzarb, ahamiyatli masalalari, mavzulari bilan o‘zaro integrasiya qilishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga qamrab oladi. Jumladan, global kontekst tanlash – yildan yilga iqlimning o‘zgarishi, energiya xavfsizligi, yadro texnologiyalari, suv resurslari kabi mavzular; fanlararo tahlil – fizika qonuniyatlari (energiya almashinuvi, issiqlik uzatilishi, elektromagnit nurlanish, yadro reaksiyalari) ni ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy nuqtai nazar bilan bog‘lash; tanqidiy fikrlashni faollashtirish – Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlariga mos ravishda savollar, topshiriqlar berish orqali tahlil, baholash va yaratuvchanlik ko‘nikmalarni rivojlantirish; ijtimoiy mulohaza va fuqarolik pozitsiyasi – turli xil mulahozalar va munozaralar, o‘zaro tortishuv jarayoni, jamoaviy birgalikda qarorlar qabul qilish jarayonida o‘quvchilarning o‘ziga xos ijtimoiy anglash qobiliyatlarini shakllantirish; baholash va refleksiya – kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan indikatorlar

asosida o'quvchilarning o'z-o'zini talab darajasida baholash, tengdoshlari bahosi va erishilgan natijalari bo'yicha portfolio tahlili.

Shu tariqa, Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi talablari doirasida fizikani o'qitish jarayonida faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmasdan, bu o'z navbatida o'quvchilarda fanlararo anglash, dalilga asoslangan fikr bildirish, ijodiy yechim taklif qilish hamda global muammolarga faol munosabat bildirish salohiyatini shakllantiradi. Bu jarayon intellektual salohiyatni rivojlantirishning nazariy asoslarini milliy ta'lim maqsadlari va xalqaro tendensiyalar uyg'unligida ta'minlaydi.

Xulosa va tavsiyalar. Umuman olganda, jahonda ta'lim sohasining har tomonlama rivojlangan davrida o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, texnologik va global o'zgarishlarga moslashuvchan, ijodiy va tanqidiy fikrlaydigan shaxslarni tayyorlashda asosiy shart hisoblanadi. Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi fizikani o'qitish va o'rganish jarayonida boshqa fanlar bilan o'zaro integrasiya qilish, global muammolarning yuqori saviyada va ongli ravishdagi tahlili, ijtimoiy anglash va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish orqali qo'yilgan didaktik maqsadlarga erishishda samarali usullar sifatida ifodalanmoqda.

Tadqiqot davomida, xalqaro tajriba, ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, Cambridge Global Perspectives konsepsiyasi o'quvchilarda yuqori saviyadagi kognitiv faollik, ijtimoiy jihatdan mas'uliyat, tanqidiy fikrlashni zamonaviy talablar asosida rivojlantirishga keng imkoniyatlar yaratadi. Respublikamizda Cambridge Global Perspectives konsepsiyasini milliy ta'lim muhitiga moslashtirish, fizika ta'limida interfaol va kompetensiyaviy yondashuvlarni kengroq tatbiq etish, baholash mezonlarini, uslubiy vositalarni takomillashtirish dolzarb ahamiyatga ega.

Yuqorida ilgari surilgan g'oyalar va tadqiqot davomida kelingan xulosalar asosida quyidagi bir qator tavsiyalarni berish mumkin:

Birinchi, uslubiy qo'llanmalar yaratish maqsadida fizika fanini Cambridge Global Perspectives asosida o'qitish uchun global muammolarni tahlil qilishga imkon beradigan turli xil topshiriqlar, keyslar va loyiha ishlanmalarini qamrab olgan uslubiy to'plamlar ishlab chiqish zarur;

Ikkinchi, fanlararo o'zaro integrasiyani kuchaytirish maqsadida fizika faniga oid mavzularni geografiya, biologiya, iqtisodiyot kabi fanlar bilan o'zaro integrasiya qilib o'qitish orqali o'quvchilarda ko'p qirrali tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantirish zarur;

Uchinchi, tanqidiy va ijtimoiy jihatdan fikrlashni faollashtirish maqsadida turli xil munozaralar, loyiha ishlari, simulyasiya mashg'ulotlarini tashkil etishga oid ilg'or usullarni dars jarayoniga joriy etish maqsadga muvofiq;

To'rtinchi, baholash tizimini takomillashtirish maqsadida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan mezonlar sifatida tanqidiy va ijodiy tahlil qilish, induksiya va deduksiya metodlari yordamida ijodiy yechimlar taklif qilish, ongli yondashuvlar

asosida ijtimoiy anglashga qaratilgan mezonlardan foydalangan holda o'quvchilar faoliyatini baholash mezonlarini ishlab chiqish lozim;

Beshinchidan, o'qituvchilar malakasini oshirish maqsadida Cambridge Global Perspectives konsepsiyasiga oid talablar, qoidalar, g'oyalarni zamonaviy usullarda amaliyotga joriy etish, fanlararo integrasiyalash bo'yicha maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish lozim;

Oltinchidan, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellektga asoslangan interfaol vositalardan foydalanish orqali laboratoriya ishlari, simulyasiya mashg'ulotlari, multimedia resurslaridan amalda keng foydalanish orqali fizika darslarini o'qitishni hayotiy vaziyatlarni muhokama qilish, hal qilish va boshqa jarayonlariga yaqinlashtirish maqsadga muvofiq.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, shuni ta'kidlash mumkinki o'quvchilarning intellektual salohiyatini global muammolar tahlili asosida rivojlantirish, bu nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham strategik ahamiyatga ega pedagogik yo'nalish hisoblanadi. Cambridge Global Perspectives konsepsiyasini fizika ta'limiga integratsiya qilish orqali fizika va boshqa fanlarni o'zaro bog'lab o'rganish va ongli ravishda anglash, tahliliy hamda tanqidiy fikrlash natijalariga ko'ra ijodiy yechimlar tavsiya qila olish, shuningdek o'quvchilarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish va o'z navbatida mazkur pozitsiyani rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhiti yaratiladi.

Bu borada Cambridge Global Perspectives konsepsiyasini AQSh, Kanada, Germaniya, Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi rivojlangan davlatlar mavjud bo'lgan tajribalarni respublikamizdagi ta'lim jarayoniga zaruriyatga ko'ra joriy etish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Shu tariqa, ushbu yo'nalishdagi tadqiqot ishlari hamda amalga oshirilayotgan amaliy ishlar ta'limning global talablariga javob beradigan intellektual jihatdan har tomonlama rivojlangan o'quvchilarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cambridge Assessment International Education. Cambridge Global Perspectives: Developing learners' global outlook and competencies. — Cambridge: Cambridge University Press & Assessment, 2023. — 28 p.

2. Cambridge Assessment International Education. Cambridge International AS & A Level Global Perspectives & Research: Syllabus overview — Cambridge: Cambridge University Press & Assessment, 2024.
<https://www.cambridgeinternational.org>

3. National Academy of Engineering; National Research Council. STEM Integration in K-12 Education: Status, Prospects, and an Agenda for Research. — Washington, DC: The National Academies Press, 2014. — 180 p.

4. Drew, Chris. What is Finland's Phenomenon-based Learning approach? // *Teacher Magazine*. https://www.teachermagazine.com/au_en/articles

5. Hobbs, Renee. Global Perspectives: Developing Media Literacy Skills to Advance Critical Thinking // *School Library Media Research*. — 2007. — Vol. 10.
6. Кашапов М.М. Психология творческого мышления: учебное пособие / М.М.Кашапов. — Москва : ИНФРА-М, 2017. — 436 с.
7. Богословский В.И. и др. Общая психология: учебник для академического бакалавриата / В.И.Богословский, С.В.Кондратьев, В.А.Сластенин; под ред. В.И.Богословского. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва: Юрайт, 2018. — 467 с.

YENGIL ATLETIKA MASHG‘ULOTLARINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA O‘QITUVCHI-MURABBIY KASBIY KOMPETENTLIGINING TA’SIRI

Badalova Farangiz Jabbor qizi

Magistrant

Qarshi davlat universiteti

UO‘K.:796:372:879.6

ORCID:0009-0001-9322-717X

badalovafarangiz@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada yengil atletika mashg‘ulotlarini tashkil etish samaradorligi murabbiy-o‘qituvchining kasbiy kompetentlik darajasiga bog‘liqligi ko‘rib chiqiladi. Kasbiy kompetentlik pedagog shaxsining integrativ fazilati sifatida tushuniladi; u nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, pedagogik mahorat va o‘quv-mashg‘ulot jarayonini muvaffaqiyatli olib borish uchun zarur bo‘lgan motivatsion tayyorgarlikni o‘z ichiga oladi.

Alohida e’tibor kompetentlikning asosiy tarkibiy qismlariga qaratilgan: mashg‘ulotlarni rejalashtirish va o‘tkazish bo‘yicha metodik tayyorgarlik, o‘quvchilarning jismoniy holati va rivojlanishini obyektiv baholash uchun diagnostik qobiliyatlar, hamda tarbiyalanuvchilarni rag‘batlantirish va ular bilan samarali o‘zaro aloqa o‘rnatishga yordam beruvchi kommunikativ ko‘nikmalar.

Tadqiqot har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda yengil atletika bo‘yicha mashg‘ulotni moslashtirish, xavfsizlikni ta’minlash va sport bilan shug‘ullanishga barqaror qiziqishni shakllantirish muhimligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, murabbiy-o‘qituvchi, yengil atletika, pedagogik mahorat, mashg‘ulot samaradorligi, jismoniy tarbiya.

Аннотация: В статье рассматривается зависимость эффективности организации занятий лёгкой атлетикой от уровня профессиональной компетентности учителя-тренера. Профессиональная компетентность понимается как интегративное качество личности педагога, объединяющее